

“Bana her şeyi açıklayan öğretilerin aynı zamanda beni zayıflatmalarının nedenini şimdi anlıyorum. Kendi yaşamımın ağırlığından kurtarıyorlar beni; oysa onu yalnız başıma taşımam gerek.”

- Camus, *Sisifos Söyleni*, Çev. Tahsin Yücel,
Can Yayınları, İstanbul 1998, 6. basım, s. 62

Mehmet TÜFEK
Özel Amerikan Robert Lisesi
İSTANBUL

Sisifos'un Üçüncü Seçeneği

Kaosu düzene sokmak, Antik Mezopotamya'nın çoban krallarından 21. yüzyılın teknolojik devletlerine kadar iktidarın kurucu söylemi olmuştur. Kaos kendi yaşamımın ağırlığıdır. O korkulandır, tehlikelidir ve onun üzerine tahmin yürütülemez. “Bana her şeyi açıklayan öğretiler” kaosu tehlikesiyle başa çıkma yoludur. Antik Yunanlar Dionisos'un zapt edilemez şiddeti ve cinsel enerjisiyle Apollon'un düzen, akılcılık ve disiplini sayesinde başa çıkabilmişlerdir. Bu yazıda bu ikilemin bize sunduğu çıkmaza karşı, olası direniş yollarını arayacağım.

Medeniyet, kaosu düzene sokma çabasından doğmuştur, ancak kaosu kaçınılan tüm şiddet ve aşırılıklarını düzen aracılığıyla sergilemiştir. Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* başlıklı eserlerinde, medeniyetin tarihsel sürecini betimlemişlerdir. Medeniyet öncesindeki ilk kaosu düzene sokma çabası, antik dünya insanların Şaman tipi ritüellerinde görülür. Bu insanlar ayın ve dualar yoluyla korktukları doğa olaylarını kontrol etmeyi, onların üzerinde güce sahip olmayı amaçlamışlardır. İktidar, doğa karşısındaki korkudan ve en temelinde zayıflıktan doğmuştur. İlerleyen süreçte mitler üretilmiş, sözlü anlatılar yoluyla doğanın korkutucu bilinmezliği açıklanmaya başlanmıştır. İyon Entelektüel Devrimi ile bu süreçte önemli bir aşama kaydedilmiştir. Homeros bu dağınık mitleri bir düzene sokmuş ve epik şiirler haline getirmiştir. Helenistik dönemde Mitos ve Logos'un içiçe geçmesi ile ilk semitik dinler doğmuştur. Şamanların dua ve ayinleri ile başlayan korkulan kaosu açıklama ve doğa üzerinde hakimiyet kurma süreci, semitik dinler ile evrensel bir hal almış ve hem doğa hem de insanlar üzerinde etkili bir iktidar yapısına dönüşmüştür. Artık medeniyetin her şeyi açıklayan bir öğretisi ve bu öğretiler uğruna imparatorlukların emri altında savaşmaya hazır kitleleri vardır. Aydınlanma, belki de hala içinde bulunduğumuz için, bu süreçlerin en ilginçini teşkil eder. Aydınlanma ile Batı medeniyetinde eski anlatıların üstü çizilmiş ve bunların yerine devrimci söylemlerle akıl ve bilim getirilmiştir. Ancak çağımızda gözden kaçan şudur ki, aydınlanma akıl ve bilimi, onun öncesinde gelen 3000 yıllık bir mitik anlatılar geleneği aracılığıyla devralmıştır. Bilimsel metodoloji ve akılcı düşüncenin temelinde de, kendinden önce gelen tüm kaosu düzene sokan anlatılar gibi, iktidar istenci yatmaktadır. Bu sebeple Aydınlanma ideolojilerinin sonucu, mantıksal argümanlar doğrultusunda saf ırkı yaratmayı amaçlayan Nazi Almanyası, tarihsel materyalizmi sonuçlarına ulaştırmak amacıyla çalışma kamplarını kuran Sovyet bürokrasisi ve Aydınlanma'nın en sevilen yönetim biçimi olan demokrasiyi getirmek adına Irak'ta sivilleri bombalayan ABD gibi rejimler olmuştur.

Kaosu düzene sokma istencinin şüphesiz ki olumsuz sonuçları olmuştur, ancak onu olumsuz varsaymadan önce nasıl işlediğini anlamak gerekir. Medeniyetin ve onun düzenleyici mekanizmalarının temeli dildir. Dilin nasıl işlediğini anlamak için şöyle bir örnek kurgulanabilir: Karmakarışık dal ve yapraklardan meydana gelen bir ağaç fotoğrafını başka bir kağıda çizerek kopyaladığınızı düşünün. Eğer profesyonel bir

ressam değilseniz, ağacı tüm detayları ile çizmek çok zor olacaktır. Ama eğer fotoğrafı birbirine eşit karelerden oluşan bir sisteme ayırır ve her kareyi elinizdeki kâğıda teker teker kopyalarsanız, detayları birebir korunmuş bir resim elde edebilirsiniz. Ancak bu çizim sırasında her karenin içinde gördüğünüz görüntü parçası artık bir ağaca benzemeyecektir, karmakarışık çizgilerden oluşan, ne olduğu bilinmeyen kaotik bir şekiller topluluğu olacaktır. Yani ağacın detaylarını tüm gerçekliğiyle görebilmek için ağacın bütünlüğünden, ağaç konsepti ve kelimesinden ödün vermek gerekir. Dil, yani parçaları isimlendirerek bir bütüne oturtma uğraşısı, gerçeklikten verilen bir ödündür. Ancak gerçekliği anlamlandırmanın tek yolu da budur. Dil ve anlam, kendisine mahkûm olduğumuz kurgulardır. Medeniyet bu kurgunun üzerine kurulmuştur.

Michel Foucault, dilin meydana gelme sürecini taklit ve temsil üzerinden açıklar. İlkel insanlar doğadaki cisim ve olayları gırtlak, dil, diş ve dudaklarını kullanarak çıkardıkları sesler ile taklit ederek kök sözcükleri oluşturmuşlardır. Foucault, bu kök sözcüklerin sayısının çok az olduğunu ve tüm dünya dillerinin ortak kök sözcüklerden evrimleştiğini öne sürer. Tarihsel süreçte farklı kök sözcükler birbiriyle etkileşime girmiş, birbiriyle birleşerek ve ayrılarak yeni anlamlar meydana getirmişlerdir. Bu sürecin sonunda meydana gelen yeni sözcükler o kadar başkalaşmışlardır ki, artık kökleriyle hiçbir anlam bağları kalmamıştır. Dil artık cisimler ve olayların taklidi değil, temsili haline gelmiştir. Dolayısıyla dilin, temsil ettiği şeyler ile herhangi bir bağı kalmamıştır. Bugün kullandığımız haliyle dil, özerk ve kurgusal bir yapıdır.

Slavoj Zizek, Jacques Lacan'ın psikanalizi üzerinden geliştirdiği teorisinde, dilin işleyişine dair tartışmaları ileri taşır. İnsan varlığını simgesel, imgesel ve gerçek olmak üzere üçe ayırır. Bu yazıda bizi sadece simgesel ve gerçek düzeyleri ilgilendirecektir. Gerçek, yazı boyunca tartışılan açıklanamaz kaostur. Onun insan algısında var olabildiği alana ise simgesel düzen denmiştir. Lacan simgesel düzenin bir dil gibi işlediğini öne sürer. Zizek'in sosyal teorisinde ise dil temelinde gerçekleştirdiğimiz tüm sosyal ve politik davranışlar simgesel düzenin içinde bulunur. Herkes farkında olmaksızın simgesel düzenin kurallarına göre yaşar. Simgesel düzen tüm anlatılar ve ideolojilerin içinde bulunur ve aynen dil gibi o da kurgusaldır. Bu duruma Zizek'in yaklaşımını anlamak için Jean-Luc Godard'ın filmi La Chinoise'da bir karakterin söylediği repliği hatırlamak faydalı olacaktır. "Sanat, gerçekliğin taklidi değil, taklidin gerçekliğidir." Aynısı dil için de söylenebilir. Dil ve simgesel düzen kaostan ve anlamsızlıktan meydana gelen gerçeklikle ilişkili değildirler, ancak elimizde olan tek gerçekliklerdir. Temsil kendi gerçekliğini yaratmıştır. Bu aşamada Camus'ye dönmek faydalı olacaktır. Bana her şeyi açıklayan öğretilere, temelinde dil ve simgesel düzen olmak üzere kaosu düzene sokan tüm ideolojilere, mitos ve bilim gibi anlatılar denebilir. Dil ve onun anlatıları Camus'nün ifade ettiği gibi bireyi zayıflatırlar, çünkü gerçekliğin üzerine giydirilmiş kurgular olarak, onu saf bir şekilde görebilmesini engellerler. Gerçekliğe onun tüm kaotik haliyle bakmak yıkıcı bir deneyimdir, yaşamın ağırlığıdır. Ancak onu yalnız başına taşımak ve her şeyi açıklayan öğretileri tamamiyle terk ederek onunla yüzyüze gelmek, insanı simgesel gerçeklikten koparır ve eylemsizliğe sürükler. Ne Camus'nün sözünü ettiği politik eylemsizliğe kapılıp, ne de simgesel düzene kendini tamamiyle kaptırıp onun gerçekliğine inanarak, Zizek'in tanımıyla bir sapık olmadan yaşama imkânlarını araştırmak gereklidir.

Felsefenin görevi bu kriz aşamasında ortaya çıkar. Simgesel düzenden çıkmak mümkün değildir, ancak onu bükme mümkündür. Filozof kavram yaratarak ve yeri geldiğinde simgesele yamuk bakarak yeni yöntemler, yeni bakış açıları ve en önemlisi yeni olanaklar keşfedebilir. Marx 19. yüzyılın simgesel düzenini bükerek kaosu sınıf çatışmasına indirgeyen bir söylem geliştirilmiştir. Bu durumda ne bu öğretinin her şeyi açıkladığı anlayışıyla yetinmek, ne de onu sosyal ve politik bakış açısını zayıflattığı düşüncesiyle tamamen reddetmek gereklidir. Günümüz bu ikiliklerin ötesine geçip üçüncü bir seçenek talep etme çağıdır. Bu, iktidarın söylemleri içinde debelenerek başarılabilir. Yapılması gereken, kaosa yeni şekillerde bakma imkânlarını araştırmak ve bunları olabildiğince daha özgür bir düzen için kullanmaktır. Sisifos'un kayayı farklı bir biçimde taşıması mümkündür.